

Prekenen som hendelse

Analyse av fire prekener på Maria budskapsdag

Marius Timmann Mjaaland

Professor ved Det teologiske fakultet, UiO.

m.t.mjaaland@teologi.uio.no

Sammendrag

Artikkelen analyserer fire prekener som *hendelse*, og dermed også som en bestemt måte å fortolke virkeligheten på. Prekenene ble holdt i menigheter som opplever økt deltagelse på gudstjenesten i perioden 2013–17; tre av dem hadde også et eksplisitt mål om vekst. I tillegg til videoopptak av prekenene har jeg studert gruppeintervjuer med frivillige og ansatte medarbeidere. To retninger i aktuell prekenteori fokuserer henholdsvis på tilhørernes perspektiv (ny-homiletikken) og på budskapet, sistnevnte med vekt på forholdet mellom preken og ekklesiologi. Ved å analysere prekenen som hendelse søkte jeg å holde de to perspektivene kritisk opp mot hverandre. Jeg ville undersøke om vekstambisjonen også påvirker prekenens innhold og form. Problemstillingen er systematisk-teologisk, idet jeg undersøker hvilken implisitt teologi og ekklesiologi, men også hvilke politiske og ideologiske aspekter ved menigheten som der kommer til uttrykk.

Et interessant funn i denne studien er at prekenen som hendelse kaster nytt lys over menighetenes selvforståelse, gudsbilde og implisitte teologi. Der menigheten har en målsetning om å øke deltagelsen ved å være inkluderende, åpen og imøtekommende, ser ny-homiletikken også ut til å fungere som ideologi: Evangeliet forenkles til spissformuleringer som «Gud er kjærlighet», «Gud er omsorg» eller «amor fati». I den eneste menigheten som ikke har et slikt mål om vekst, fremstår homilien derimot som *brutt* evangelium, da den avdekker et rom for svakhet, fortvilelse og mørke i menighetens liv, men også gir rom for et opplevd fellesskap i troen, håpet og tilliten til Guds løfter. Avslutningsvis utvider jeg perspektivet ved kritisk å spørre om funnet også kan kaste lys over virkemidlene (liturgireform, reklame, hyrdebrev) som kirken de siste ti årene har tatt i bruk for å snu tendensen til at færre lar sine barn bli døpt: Hvordan forandres kirken – ideologisk, liturgisk og teologisk?

Nøkkelord

Homiletikk, ekklesiologi, ideologi, evangelium, Gud

Abstract

The article analyzes four sermons in the Church of Norway as events, thereby contrasting two dominant homiletical theories in contemporary practical theology: New Homiletics, focusing on the listener, and content-oriented homiletics, focusing on preaching, doctrine and ecclesiology. I have studied video recordings of the sermons and group interviews with church employees and other participants at the services. The sermons were given in congregations experiencing increased popularity of their Sunday services in the period 2013–17. I wanted to inquire into whether the ambition of growth also influenced the form and content of the sermons. The approach is systematic-theological and seeks to identify the implicit theology and ecclesiology coming to the fore in the sermons.

My analysis reveals a connection between the self-understanding and implicit theology of the congregations as displayed in the sermons. When the congregations emphasize growth by being inclusive, open and welcoming, the sermons tend to express this ambition ideologically, by reformulating the gospel in simplified statements such as «God is love», «God is care» or «amor fati». In the only congregation that has no explicit ambition of growth, the sermon comes closer to a homily, a broken gospel, uncovering a space for weakness, despair and darkness in human life, but it also gives space for an experienced community in faith, hope, and trust in God's promises. Finally, I extend the scope by raising a few critical questions concerning the current strategy of the Church of Norway in order to increase the popularity of baptism in terms of liturgical reform, PR campaigns, and a public letter from the bishops: How does the church change – ideologically, liturgically and theologically?

Keywords

Homiletics, ecclesiology ideology, gospel, God

Ein kleiner Wink für das Hören sei gegeben.
Es gilt nicht, eine Reihe von Aussagesätzen
zu hören, sondern dem Gang des Zeigens
zu folgen.

Martin Heidegger

Innledning

Prekenanalysen har de siste årene vært dominert av et tilhører-perspektiv (*New Homiletics*), både i nordisk og engelskspråklig sammenheng.¹ En prekenteori som i større grad vektlegger budskapet og ekklesiologien, finner vi i tyskspråklig praktisk teologi, som dessuten setter prekenens betydning inn i en tydelig dogmatisk og konfesjonell sammenheng.² Jeg vil forsøke en i homiletikken relativt uprøvd tilnærming ved å analysere prekenen som sannhetshendelse, slik først Heidegger og siden Alain Badiou har hevdet at hendelsen (*das Ereignis / l'événement*) kan åpne opp for en uredigert sannhet (*vérité inédite*).³ Det henger sammen med at prekenens påstander ikke nødvendigvis kan overprøves ut fra dens objektive sannhetsgehalt, men at den eksistensielt åpner opp en bestemt måte å fortolke virkeligheten på, at den gir taleren og tilhøreren en mulighet til *etisk* å uttrykke sin troskap (*fidélité*) og tillit til en bestemt hendelse, en bestemt sannhet, en måte å leve (og dø) på.⁴

Der Badiou avviser muligheten av en transcendens, ser jeg imidlertid prekenen nettopp som *sted* for en slik (mulig) erfaring av transcendens og en overskridende erkjennelse av sannhet, ikke bare for subjektet, men også for fellesskapet, for forsamlingen.⁵ Teologisk kjennetegnes gudstjenesten ved flere slike transcenderende hendelser – blant annet disse som vi omtaler som sakramenter –, men i denne sammenheng skal jeg konsentrere meg om prekenen som hendelse. Hvorvidt prekenen er *sann* i den forstand at den gir tilgang til evangeliet på en sakssvarende måte, vil være avhengig av ulike faktorer. En slik innfallsvinkel til prekenen gir rom for å fortolke dens politiske og ideologiske aspekter i tillegg til de filosofiske, etiske og teologiske. Prekenanalysen vil ta utgangspunkt i fire nivåer av fortolkning, nemlig (a) retorisk analyse av situasjon og formidling, (b) diskursanalyse av prekenen i lys av intervjue, (c) teologisk og religionsfilosofisk analyse og til sist (d) drøfting og sammenligning av prekenhendelsene fra de ulike menighetene for å se om det lar seg gjøre å avdekke viktige forskjeller og fellestrekk med henblikk på homiletikk og ekklesiologi.

1. Se Fred B. Craddock, *As One without Authority* (rev. utg.; St Louis, MS: Chalice, 2001); David G. Buttrick, *Homiletic: Moves and Structures* (Philadelphia, PA: Fortress, 1988); Walter Brueggemann, *Subversive Obedience: Truth-Telling and the Art of Preaching* (London: SCM, 2011); Halvor Nordhaug, «... så mitt hus kan bli fullt»: *En bok om prekenen* (Oslo: Luther, 2000).
2. Se Ruth Conrad, *Kirchenbild und Predigtziel* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2012); Isolde Karle, *Kirche im Reformstres* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2010).
3. En slik forståelse av hendelsesbegrepet er utviklet av Heidegger i: Martin Heidegger, *Zur Sache des Denkens*, bd. 14 av *Gesamtausgabe* (Tübingen: Klostermann, 2007). Alain Badiou etablerer en egen teori om hendelsen som kategori i sitt opus magnum: *Being and Event* (overs. O. Feltham; New York: Continuum, 2005). En teologisk relevant videreføring av denne tenkningen, med fokus på Jesu oppstandelse som sannhetshendelse i kvalitativ (om enn ikke bokstavelig) forstand, utvikler han i boken: *St Paul: The Foundation of Universalism* (overs. R. Bressier; Stanford, CA: Stanford University Press, 2003).
4. Se Badiou, *St Paul*, og mer generelt om hendelse og *fidélité*: Alain Badiou og Fabian Tarby, *Philosophy and the Event* (overs. L. Burchill; Malden, MA: Polity, 2013).
5. For en annen fenomenologisk tilnærming til spørsmålet om transcendens, se Marius Timmann Mjaaland, *Systematisk teologi* (Oslo: Verbum Akademisk, 2017), 289–92, og Bernhard Waldenfels, *Hyperphänomene* (Berlin: Suhrkamp, 2012), 35–38.

Mange er bekymret for fallende gudstjenestedeltagelse i Den norske kirke og spør seg om trenden kan snus. En gruppe forskere fra Teologisk fakultet har studert fire menigheter som har hatt økt oppmøte på gudstjenester de seneste årene. Sammen undersøkte vi hva det er som kjennetegner disse menighetene: Hva er typisk for frivillig engasjement, musikk, prekenere og gudstjenester? Maria budskapsdag den 24. mars 2019 ble valgt for feltarbeid i alle de fire menighetene. Gudstjenester og prekenere ble filmet, ansatte og frivillige ble intervjuet. I alt åtte forskere og en forskningsassistent var involvert i innsamlingen av data og har sammen analysert materialet. Denne artikkelen tar for seg de fire prekenene som ble holdt i menighetene denne dagen. Isolert sett vil den ikke kunne si så mye om årsakene til økt gudstjenestedeltagelse, men den bidrar med viktige aspekter til det større bildet som forskningsprosjektet avdekker. Den vil gi klare holdepunkter til hvordan prekenen reflekterer over fellesskapet og formidler evangeliet i vår tid. Intervjuene avdekker dessuten noen viktige teologiske spenninger i menigheter som mer eller mindre bevisst satser på økt popularitet. På Maria budskapsdag understrekes prekenens *hendelsesaspekt* i tekstene ved budskapets karakter av åpenbaring, av overraskelse og umiddelbar evidens, til tross for Marias tvil og eksistensielle uro.

Homilien: samtale, kropp og teologi

Artikkelen har et systematisk-teologisk siktemål, nemlig å analysere prekenens innhold, form og karakter av *hendelse* med henblikk på den teologi, ideologi og fellesskapsforståelse som der kommer til uttrykk. Noen vil nok primært se dette som uttrykk for *prestens* teologi, men det er etter min vurdering en protestantisk kortslutning. Prekenen tilhører menigheten som helhet, som gudstjenestefeirende forsamling og ikke den enkelte prest. Som *hendelse* er prekenen på den ene siden unik for nettopp denne gudstjenesten på dette stedet, på den andre siden er prekenens ramme fastlagt gjennom tekstrekker, liturgier og konvensjoner som er formet gjennom århundrene og gjentas hver eneste søndag i gudstjenester over hele landet. Selv om det er predikanten som har ordet, forstår jeg her prekenen som en *homilie* ut fra ordets opprinnelige greske betydning av både *samvær* og *samtale*. Denne tale og samtale har dessuten en særlig funksjon for fellesskapet ved at den åpner for et *tredje*: Guds selvåpenbaring slik denne er fastholdt i evangeliet og forkynnes, ja *skjer*, i menighetens midte. Det er nettopp dette CA 5 angir som målet med preken og sakramenter, at Den hellige ånd gis (eller utøses) gjennom prekenens artikulering av Ordet:

For ved Ordet og sakramentene som midler blir Den Hellige Ånd gitt, han som virker troen, hvor og når Gud vil, i dem som hører evangeliet, nemlig at Gud, ikke for våre fortjenesters skyld, men for Kristi skyld, rettferdiggjør dem som tror at de blir tatt til nåde for Kristi skyld. Gal 3 (14): «så vi kunne få Åndens løfte ved troen».⁶

Nettopp som Helligåndens virke *gjennom* evangeliet ser jeg prekenen som ett av flere uttrykk, ikke bare for prestens, men for menighetens teologi – en menighet der hovedgudstjenesten utgjør det sentrale ukentlige møtepunkt. Artikkelen er således et bidrag som beveger seg mellom praktisk og systematisk teologi, med vekt på ekklesiologi, homiletikk og religionsfilosofi.

6. Oversettelsen er hentet fra kirken.no (10.1.2020). Latin: «Nam per verbum et Sacramenta, tamquam per instrumenta, donatur Spiritus Sanctus, qui fidem efficit, ubi et quando visum est Deo, in iis, qui audiunt Evangelium, scilicet, quod Deus non propter nostra merita, sed propter Christum justificet hos, qui credunt, se propter Christum in gratiam recipi» (CAV).

Til tross for at vi studerte et svært begrenset utvalg av menigheter, viste Maria budskapsdag seg å gi grunnlag for store variasjoner i prekenmaterialet i de ulike menighetene, både hva gjelder form, innhold og *hendelseskarakter*. Menighetene er her anonymisert, under navnene Sør, Nord, Øst og Vest, og informantene benevnes ut fra menighetstilhørighet og stilling. De befinner seg i ulike deler av landet: Sør er en typisk landsens menighet, Nord er en forstadsmenighet, mens Øst og Vest befinner seg i sentrumsnære områder i større norske byer. Det eneste de har til felles, er at de har hatt en betydelig økning i gudstjenestedeltagelse fra perioden 2008–12 til perioden 2013–17.⁷

Under feltarbeidet tok vi videoopptak av hele gudstjenesten i de fire menighetene. Disse ligger til grunn for analysen av prekenen som hendelse. Vi foretok også tre fokusgruppeintervjuer i hver menighet (3–6 personer i hver gruppe), ett med stab og leder av menighetsrådet, ett med deltagere som har begynt å gå oftere til gudstjeneste, og ett med frivillige og ansatte medarbeidere på gudstjenesten. Vi benyttet samme intervjuguide i alle menighetene, og de to sistnevnte intervjuene fant sted umiddelbart etter gudstjenesten. Her ble det stilt en rekke spørsmål om hvordan de intervjuede opplevde gudstjenesten, og i den anledning var det flere som trakk frem prekenen og begynte å diskutere innhold, form og budskap. Helt mot slutten av intervjuet fulgte så følgende spørsmål som handlet spesifikt om prekenen: «Hvordan opplevde dere prekenen? Hva vil dere si var prekenens budskap? Hva vil dere si prekenen sa om Gud? Hadde prekenen relevans for dere, og eventuelt hva la dere spesielt merke til? Hvordan vil dere beskrive denne prekenen i forhold til prekener andre søndager i denne menigheten?» I tillegg fikk presten anledning til å svare på følgende spørsmål: «Hvordan opplevde du å holde preken i dag? Hva var din viktigste inspirasjon i arbeidet med denne prekenen? Hvordan bruker du deg selv og dine erfaringer som predikant og gudstjenesteleder?»

Det ble også tatt feltnotater i menighetene, vi tok bilder og samlet inn årsrapporter, regnskap og annen skriftlig informasjon. For denne artikkelen er det likevel først og fremst videoopptak av gudstjenesten og transkripsjon av intervjuene som har blitt anvendt.

Prekenteeksten i Luk 1,39–45 skildrer Marias uro etter at hun har fått budskapet fra engelen Gabriel, hvorpå hun besøker sin slektning Elisabeth, som også er gravid. Når de utveksler hilsener og velsignelser, sparker barnet i magen, og Elisabeth bryter ut i en lovprisning: «Og salig er hun som trodde, for det som Herren har sagt henne, skal gå i oppfyllelse» (Luk 1,45).

Teksten faller mellom engelens budskap og Marias lovsang. Dette er ikke stedet for en nytestamentlig eksegeese, men slik jeg leser denne teksten, legger den stor vekt på menneskelige grunnerfaringer, kroppslige erfaringer og relasjoner, men samtidig er tekstene rundt preget av frykt, uro og fare. Teksten tematiserer spenningene mellom makt og svakhet, under

7. Nord ligger i utkanten av en universitetsby, og her økte den samlede deltagelsen på gudstjenester med 15,5 prosent, den laveste økningen i vårt utvalg. Det er likevel verdt å merke seg at økningen på søndager er nesten det dobbelte, 29,9 prosent, og med det høyeste antall dåp av de fire vi studerte. De hadde over hundre dåp i året, ett år så mye som 130 (2016). Sør ligger i en liten by med tradisjoner for både industri og landbruk. De har hatt en betydelig økning i gudstjenestedeltagelse på 24,3 prosent, men i motsetning til Nord har de hatt en liten nedgang i antall dåp. De har flere søndagsgudstjenester, færre dåp og en markant økning i deltagere per gudstjeneste. Vest ligger sentralt i en stor by, og innen menigheten fins det store variasjoner i økonomi og kulturell tilhørighet. Den samlede økningen er her på 28,3 prosent. Økningen kan neppe knyttes til dåp, for antallet dåp har sunket rundt femten prosent de siste fem årene. Øst ligger også i en stor by, i en bydel med relativt høy inntekt og høyt utdanningsnivå. Den samlede økningen de siste fem år er på 31,6 prosent, men økningen på søn- og helligdager er helt oppe i 45,1 prosent. Menigheten har hatt en viss økning i antall gudstjenester, men antallet dåp har sunket noe de siste årene og bidrar ikke til å forklare økningen i gudstjenestedeltagelse. En nærmere redegjørelse for utvalgskriterier og demografi finner man i Elisabeth Tveito Johnsens artikkel «Growth in a Context of Decline: Congregations in Processes of Change», under publisering i *Studia Theologica* (2020).

og alminnelighet, ensomhet og fellesskap, frykt og trygghet, inkarnasjon og proklamasjon. Hemmeligheten Maria bærer på («Men hvordan kan det skje?» Luk 1,43), er at Guds sønn skal fødes gjennom hennes kropp, altså det som senere har blitt kalt for *inkarnasjon*. Samtidig får hun en beskjed fra engelen som velter om på hennes liv – men som får karakter av løfte og evangelium, godt budskap. En grunnleggende homiletisk spenning mellom Ordet og inkarnasjonen som hendelse kommer derfor til uttrykk i teksten. Teologisk viktige poenger er etter min vurdering også kampen mellom de mektige og de fattige og kontrasten mellom Guds hellighet og kvinnens og barnets menneskelige skjørhet, som etablerer en dyp spenning både i den trinitariske gudsforståelsen og i menneskets relasjon til Gud. Men predikantene velger høyst ulike måter å formidle tekstens budskap på, og som hendelse betraktet fremstår de fire prekenene som relativt forskjellige.

Prekenteori: Taler, tilhører, budskap og hendelse

Prekenen må sies å være sentral for en kristen gudstjeneste. Følger vi CA 7, er prekenen faktisk konstituerende for kirken og den «rene» formidling av evangeliet et kjennetegn på kirkens enhet. I større grad enn liturgien og sakramentene blir prekenen stående i en kontinuerlig spenning mellom dogmer og forkynnelse, mellom lære og aktualitet, mellom den synlige forsamling og den usynlige kirke som bæres av Ånden.⁸ I likhet med Hermelink og Conrad tenker jeg at prekenen gjerne kan la disse spenningene komme til syne, i ord, formidling, form og fremføring – nettopp disse perspektivene blir derfor undersøkt i denne artikkelen. En preken er noe som *skjer*, som *finner sted*, uke for uke, fra kirke til kirke, og vil derfor være avhengig av lokale forhold, av enkeltpersoners erfaringer og tanker, evne til å forstå og formidle, men også hva menigheten er opptatt av og oppfatter som god teologi.⁹ Dette er også prekenens styrke: at den finner sted lokalt, der mennesker møtes, men også innenfor en liturgisk ramme som markerer at denne hendelsen etablerer en bestemt relasjon mellom Gud og mennesker. I det følgende skal jeg kort redegjøre for tendenser i henholdsvis budskaps- og mottagerorientert prekenteori de seneste tiårene før jeg presenterer et tredje alternativ.

Blant praktiske teologer i Tyskland har det gått en debatt om forholdet mellom ekklesiologi og homiletikk siden EKD (Evangelische Kirche in Deutschland) lanserte diskusjonsdokumentet *Kirche der Freiheit (Frihetens kirke)* i 2006.¹⁰ Dokumentet foreslår store strukturelle endringer som følge av fallende medlemstall og endrede samfunnsstrukturer. Isolde Karle er kritisk til de foreslåtte endringene. Hun beskriver en kirke i «reformstress» og argumenterer for at de protestantiske kirkene må besinne seg på hva som er deres grunnlag, hva som er essensielt for kirken, snarere enn å skulle løpe etter de siste trender i forståelsen av organisasjon og ledelse.¹¹ Hennes svar er langt på vei at kirken må bygges nedenfra, med utgangspunkt i den tro og det fellesskap, den religiøsitet og kommunikasjon som skjer i lokalmenigheten: «Religion er bare mulig å observere og bestemme som *religiøs kommunikasjon*, som [...] tyder og fortolker verden og menneskenes liv i forhold til Gud eller guddommelige makter.»¹² Som definisjon på kristen religion er den nok relativt snever, ettersom

8. Se Jan Hermelink, *Kirchliche Organisation und das Jenseits des Glaubens* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2011), 34; jf. Conrad, *Kirchenbild*.

9. Se Karle, *Kirche*.

10. Se EKD, *Kirche der Freiheit: Ein Impulspapier des Rates der EKD* (Hannover: Kirchenamt der Evangelischen Kirche in Deutschland, 2006).

11. Jf. Karle, *Kirche*, 78; jf. 258–61.

12. Karle, *Kirche*, 27. Alle oversettelser fra tysk ved MTM.

det fins en rekke andre tilganger til religion, for eksempel gjennom ritualer, materialitet, økonomi eller såkalt *levd* religion – men Karle har like fullt et viktig poeng med henblikk på prekenen, den kommunikasjon som nettopp bidrar til å tyde og fortolke menneskers liv i forhold til Gud.

Jan Hermelink trekker frem Luthers fokus på *Guds inngripen* som grunnleggende, ikke bare for den enkeltes tro, men også for fellesskapet. I gudstjenesten blir det tydelig, hevder han, at kirken er en «kommunikativ hendelse», konstituert av vekselspillet mellom Guds ord og menneskelig tillit.¹³ Dette er også utgangspunktet for hans dobbelte bestemmelse av kirken som *usynlig* (i troen), men *synlig* som fellesskap og organisasjon. Han mener at begge momenter må med for å forstå kirkens vesen i lys av Luthers teologi og Melancthons formulering i CA 7, der ikke bare Ordet, men også sakramentenes fysiske og kroppslige form definerer kirken som *congregatio sanctorum*. Hermelink hevder at kirken både i gudstjenesten, i diakonien og i hverdagen fastholder og konkretiserer *troens transcendent* i konkrete handlinger som insisterer på menneskelivets hellighet og et solidarisk fellesskap med de lidende, i bevissthet om et guddommelig nærvær som transcenderer det synlige.¹⁴

Når jeg her vil analysere prekenen som hendelse, er dette kompatibelt med Hermelinks fokus på kirken som *kommunikativ* hendelse. Hermelinks historiske orientering knytter den også konfesjonelt til den evangelisk-lutherske kirken, slik at prekenens funksjon forstås i lys av CA 5 og CA 7. Selve hendelsesbegrepet er her supplert med noen filosofiske momenter fra Alain Badiou og den tyske fenomenologen Bernhard Waldenfels.¹⁵ Dette åpner også for en videre forståelse av prekenen, som i tillegg til det teologiske kan være politisk eller fenomenologisk orientert. I likhet med Hermelink vil jeg fokusere på *fellesskapet* som kommer til uttrykk i en språkhendelse. Dette åpner for andre muligheter for å forstå prekenens teori enn den som utelukkende fokuserer på kommunikasjonsteori eller lytter-perspektivet.

I tysk praktisk teologi er det en gjennomgangstone fra protestantisk hold at kirke og preken hører sammen. Få uttrykker det likevel tydeligere enn Ruth Conrad, som hevder at prekenen er den representative handling som *viser frem* det kirkebildet som ligger til grunn for den.¹⁶ Tilsvarende hevder hun at i protestantisk teologi vil enhver homiletikk uttrykke en bestemt ekklesiologi. Også i vår tid mener hun at prekenen forblir «det karakteristiske mediet for evangelisk kristendom».¹⁷ Conrad legger større vekt på oppbygging enn på politisk/samfunnsmessig relevans, større vekt på appell og tiltale enn bekreftelse av verdier. Samtidig understreker hun at prekenens virkning og troverdighet vil avhenge av prestens eller predikantens person – som hennes trosholdning, skolering og begavelse.¹⁸ Kanskje er dette en svakhet ved teorien, innrømmer hun, men det viser også den store *styrken* ved prekenen som lokal og kontingent formidlingsform.

Denne debatten skiller seg på flere punkter fra *New Homiletics*, som har fått stor innflytelse i Norge og Skandinavia de seneste årene.¹⁹ Ny-homiletikken er riktignok inspirert av tysk hermeneutisk teologi, men supplert med Craddocks vekt på prekenens *induktive* tilnærming til teksten og dens *affektive* form, som gjør at den får en umiddelbar virkning på tilhøreren.²⁰ Den tar utgangspunkt i en *kerygmatiske* forståelse av prekenen, men appelle-

13. Se Hermelink, *Kirchliche Organisation*, 34.

14. Jf. Hermelink, *Kirchliche Organisation*, 204–6.

15. Se Badiou, *St. Paul*; Badiou og Tarby, *Philosophy and the Event*, og Waldenfels, *Hyperphänomene*.

16. «Die Predigt ist das darstellende Handeln des ihr zugrundeliegenden Kirchenbildes» (Conrad, *Kirchenbild*, 438).

17. Conrad, *Kirchenbild*, 433.

18. Conrad, *Kirchenbild*, 424.

19. Se f.eks. Nordhaug, «... så mitt hus kan bli fullt».

20. Jf. Craddock, *As One without Authority*, 70.

rer også til den enkelte tilhørers evne til å rekonstruere teksten. En må tale til imaginasjonen, argumenterer Craddock, og derved aktualisere budskapet, aktivere følelsene og utløse en reaksjon. Ettersom presten ikke lenger kan tale i kraft av embetets autoritet, må hun eller han nå sine tilhørere ved hjelp av entusiasme og nyskapende språk som taler til erfaringen og åpner opp virkeligheten for tilhørerne på nye måter.²¹ Craddock vil ta tilhørerens autonomi på alvor og sette hans eller hennes tanker i bevegelse: «The sole purpose is to engage the hearer in the pursuit of an issue or an idea so that he will think his own thoughts and experience his own feelings in the presence of Christ and in the light of the gospel.»²² Det handler ikke om et «vi», men om Jesus og meg, som det het i pietismen.

David Buttrick utvikler en mer utførlig homiletisk teori langs de samme linjene, der han går enda dypere inn i spørsmålet om hvordan prekenen former bevisstheten til den enkelte tilhører og menigheten som fellesskap.²³ Også han arbeider med bilder og utvikler det han kaller en *fenomenologisk* homiletikk, som lar tilhøreren forestille seg en troverdig trosverden, som presenteres som «Guds» virkelighet.²⁴ Bildene bidrar dessuten til å strukturere prekenen, enten ved at de utfoldes tematisk eller utvikles narrativt: Tilhørerne skal kunne kjenne seg igjen med sin egen troshistorie, men også, om predikanten lykkes, få utvidet denne troshistorien og dermed *transformeres* av den prekenen de lytter til.

Bibelteologen Walter Brueggemann ønsker i større grad å utnytte det *politiske* potensialet i ny-homiletikken, inspirert av de gammeltestamentlige profetene. I *Subversive Obedience* argumenterer han for at predikanten må distansere seg fra de gjeldende politiske forhold og tegne et bilde av en alternativ verden, der rettferdighet, godhet og fellesskap trumfer den liberale kapitalismens grådige egoisme, og transformerer verden innenfra.²⁵ Det er bare en slik preken som kan virke frigjørende, hevder han, ved at den tegner et bilde av en annen *mulig* verden (Guds verden) og et annet *mulig* fellesskap. I tillegg til talerens patos og innlevelse vektlegges både talerens og forsamlingens *troverdighet* (etos). For Brueggemann handler dette i stor grad om kirkens troverdighet, også som grensesprengende og nyskapende fellesskap.²⁶

Ved å analysere prekenen som *hendelse* søker jeg å holde de to perspektivene kritisk opp mot hverandre idet prekenen fastholdes som et fortettet kairos-moment i menneskets forhold til Gud, artikulert i fellesskapets midte.²⁷ Møtet med Gud i prekenen er en avslørende hendelse som avdekker skrøpeligheit og synd, fortvilelse og forfengeligheit, men som også avdekker muligheten for barmhjertighet, håp og nåde. Det gjelder ikke kun den enkelte i hennes relasjon til Gud, slik Kierkegaard og den kerygmatiske teologien hevdet, men mennesket som del av den skapte verden, den politiske virkelighet og som lem på kirkens kropp. Sekundært er denne hendelsen riktignok også singulær, det vil si dens singulære sannhet kommer til syne gjennom *bruddet* med loven, gjennom bruddet med naturen som gitt – så den som hører Ordet, ved troen og nåden kan motta Ånden som det var gitt løfte om (Gal 3,14).

Det interessante med et slikt dobbelt perspektiv – det talte ord og den lyttende tilhører – er at prekenens budskap kan avdekke aspekter ved det lyttende og samtalende fellesskapet som

21. Se Craddock, *As One without Authority*, 75, 86, 100.

22. Craddock, *As One without Authority*, 142.

23. Buttrick, *New Homiletics*.

24. Buttrick, *New Homiletics*, 27, 29.

25. Brueggemann, *Subversive Obedience*, 78–84.

26. Se Brueggemann, *Embracing the Transformation* (Eugene, OR: Cascade, 2014), 71–82.

27. Dog uten at relasjonen reduseres til «menneskets dybeste grund», som Marianne Gaarden tar til orde for i *Prædiken som det tredje rum* (Frederiksberg: Anis, 2015), 148.

ikke var forventet, inkludert kroppens skrøpeligheit, forfengeligheit og den visse død. Motsatt vil den mottagende lytter avdekke kritiske sider ved menigheten, som respons på prekenens ord. Slik kan vi i fellesskapets midte, i prekenen som hendelse, gjenkjenne Åndens nærvær og transcendens.

En slik refleksjon over prekenen som hendelse ligger til grunn for den følgende analysen. Både talens innhold og form og lytternes reaksjoner trekkes inn. Vi har videoopptak av prekenen fra fire menigheter, og det er opptakene snarere enn manuskriptene som har blitt studert og analysert. I tillegg har vi gruppeintervjuer av kirkegjengere og ansatte som belyser erfaringer og inntrykk fra prekenen. Metoden er ikke bundet av en ren formidlingsteori, der predikantens «budskap» står sentralt, heller ikke av et tilhørerperspektiv, som kan føre til at meningen fortolkes som en sosial rekonstruksjon av budskapet innenfor tilhørerens livsverden, men tar utgangspunkt i det interessante forhold at både predikant og tilhører tar del i en *hendelse* som åpner for genuint ny mening, for annethet og overraskelse, ja også for den erfaring som i teologisk sammenheng har gått under navnet «åpenbaring».

Alle som har forsøkt å skrive en preken, vet at det ikke alltid er enkelt. Iblant er det også slik at tiden ikke strekker til, eller anledningen styrer det man ønsker å si. Iblant har jeg hørt predikanter si at de er glad hvis de får sagt én viktig setning som tilhørerne kan merke seg. Til den talendes fortvilelse gjengir ofte tilhørerne noe helt annet enn det man selv mente å formidle. Analysen og diskusjonen skal derfor ikke legge så stor vekt på om det er en god eller dårlig preken, hvilket til en viss grad vil være subjektivt, men hvordan prekenen forholder seg til en bibeltekst, og hva den avdekker om fellesskapet og om gudstjenester folk vil ha.

Nord: Lidelsen og trøst

Predikanten i Nord åpner prekenen med å lese et dikt av Rolf Jakobsen: «Når de sover». Hun forteller at hun selv har en liten datter som ligger slik, fredfullt, og sover; datteren kjenner ikke til all verdens smerte og krig og «forurenset vann», sier hun. Men så forteller hun om sitt andre barn, en elleve år gammel gutt som har vært på demonstrasjon fredagen i forveien: *#fridaysforfuture*. Kontrasten skal vise hvor ulikt lidelsen er fordelt: «Vi lider ikke for klimaendringene. Vi har flaks. [...] Noen tenker på hvilken farge sofaen skal ha, mens andre tenker på hvilket barn som skal leve [...]» Predikanten spør så retorisk, med økt intensitet i stemmen, om livet er det samme for alle? Om det kan være den samme Gud som har skapt så forskjellige liv? Det er vanskelig å tro, hevder hun. Men hun resignerer ved tanken på at «livet både er grusomt og en glede». Derfra går hun videre til Marias forunderlige erfaring og hevder at lovsangen (forut for teksten i Luk 1) forbereder det som skal skje i jula: Menigheten skal feire «at Gud kom til denne unge jenta». Prekenen tar så en politisk dreining idet predikanten minner om hvor sårbar en gravid kvinne fortsatt kan være mange steder i verden, i «samfunn uten rettssikkerhet og uten råderett over egen kropp». Som motvekt til dette trekker hun frem fellesskapet i å løfte plakater på demonstrasjonen, hun er så vidt innom dåpen, der barna får vann over hodet og erfarer at Gud strekker ut hånden «og rører ved oss». Derfra følger hun tråden videre til fasteaksjonen, der temaet er vann. Presten oppfordrer alle til å delta, for å vise at «en annen verden er mulig». Vannet er livsnødvendig, enten som symbol i dåpen eller som drikkevann i land rammet av tørke, avslutter hun: «Vann er viktig for alle.» Deretter leser hun diktet av Rolf Jakobsen i sin helhet, som en avrundning og sammenfatning av prekenen.

En av tilhørerne sier i intervjuet at det virket som prekenen var «mest en preken til dåpsfølget, tenker jeg, og ikke så veldig til menigheten, selv om du kan si at barnet var det

som ... brakte det sammen, da».²⁸ Det er en god observasjon, for egentlig er det ikke så mye sammenheng i denne prekenen, men barnet i diktet etablerer en nærmest anekdotisk forbindelse til barnet i teksten, som samtidig skaper gjenkjennelse for dåpsforeldre. Det tilhørerne ellers har oppfattet, er talens moralske appell. Tonen og uttrykket beskrives som vennlig, men det teologiske innholdet er mer antydende enn tankevekkende eller utfordrende. De intervjuede kirkegjengerne gir klart uttrykk for at dette blir for enkle svar på komplekse problemer.

Hovedbudskapet sammenfattes i en handlingsteologi med vekt på troverdighet, noe som gjenspeiler talens etos – ikke som et spørsmål om Guds nåde, men om å *handle* på Guds vegne, så alle de lidende får vann. Slik Brueggemann skisserer, har prekenen trekk til felles med en etisk og politisk appell, men ispedd personlige beretninger som skaper gjenkjennelse.²⁹ Dette gjør talen enkel i formen. Predikanten vektlegger sårbarhet, tvil og vanskeligheter med å forstå – men ender med å legge tvilen bak seg til fordel for handling, samt et tilsagn om hvile i ordene fra Jakobsens dikt.

I intervjuet legger tilhørerne vekt på at predikanten ofte gjentok ordet «heldig», at vi er heldige som har det så godt. De oppfatter at det handler om klima og urettferdighet, men når de blir spurt om hva den sier om Gud, virker de nesten unnskyldende: «Jeg vet jo veldig godt hvilket gudsbilde ... begge de her prestene pleier å formidle ... det er jo den nådige Gud og den koselige Gud.»³⁰ Kirkegjengerne diskuterer frem og tilbake hvorvidt dette er det eneste som er viktig å si om Gud – er han ikke også streng? Det er en viss uenighet om dette, men på direkte spørsmål svarer de at talen oppfattes som «relevant».

De ansatte sier i intervjuet at menighetens visjon handler om to ting: åpenhet og raushet. Hvis vi følger Conrad og spør hva denne prekenen sier om menighetens kirkebilde, for ikke å si *gudsbilde*, så handler det om den koselige Gud – som vil det gode midt i verdens lidelse. De som har det godt, får høre at de er «heldige», men får også en moralsk formaning om å gjøre godt i verden. Den eneste forbindelsen til bibelteksten er at Maria får budskapet om barnet, og at dåpsbarnet er velsignet av Gud. Også menigheten som fellesskap speiles i denne vekslingen mellom det koselige og appellen til å gjøre det gode. I intervjuet med ledelsen hevder sognepresten at grunnen til at flere kommer på gudstjeneste, er at de har åpnet for flere dåp.³¹ Hun sier dessuten at de i dåpssamtaler legger vekt på bekræftelse, «at dåpen er en positiv og god opplevelse», og så snart dette ryktet sprer seg, kommer enda flere til dåp. Talen om barnet som sover ser ut til å treffe midt i hjertet av menighetens selvforståelse.

Hvordan fremstår denne prekenen som hendelse? Teksten og dens budskap er påfallende fraværende i prekenen, bortsett fra temaet småbarn. Prekenen inviterer til gjenkjennelse og gode opplevelser, antyder en utfordring og ender med en mild moralsk appell om å være god. De politiske trekkene er konsensusorienterte, det er altså ikke snakk om en alternativ visjon for verden, som hos Brueggemann. Det uttalte målet om å samle flere til dåp ser ut til å reflekteres i prekenens formidling av skapelse og frelse: Gudsbildet er mildt, verden er vanskelig, men fellesskapet bekreftes i sin egen hygge. Teologisk forstått er det en preken som vender tilbake til det ikoniske bilde av det gode øyeblikket som alle kan drømme seg inn i: Alle er barn når de sover. Prekenens hendelse er en drøm, men en god drøm.

28. Nord, intervju, gudstjenestedeltagere, 606.

29. Se Brueggemann, *Embracing the Transformation*, 75–78.

30. Nord, intervju, gudstjenestedeltagere, 638.

31. Nord, intervju, medarbeidere, 151.

Vest: Gjenkjennelse og omsorg

I Vest innledes prekenen med at en av prestene spiller elgitar, mens den andre gjenforteller historien om Maria. To konfirmanter danser og dramatiserer det som skjer. Gjenfortellingen og innlevelsen i den unge kvinnens utfordring er hovedtema i prekenen. Også retorisk beskrives Marias undring og tvil med stor innlevelse og patos. Uroen avløses imidlertid av gleden som peker frem mot omsorgen og fellesskapet. Begge deler speiler hverdagslige erfaringer: usikkerheten, svakheten og ensomheten på den ene siden og gleden, forventningen og fellesskapet på den andre. Prekenen appellerer til gjenkjennelse i en allmenn livserfaring: «Maria er en vi kan kjenne oss igjen i, som vi kan identifisere oss med og speile oss i.» Det samme gjelder for gudsbildet som fremheves: «For slik er Guds omsorg: Guds omsorg kan være to armer som møter oss.» Med dette som bakteppe understrekes det hvordan Maria gjennom århundrene har vært et forbilde, et forbilde på tro. Gjenkjennelsen handler ikke primært om hennes styrke, men om svakheten: «Da er det godt å vite at hun kjente på uroen, hun kjente på tvilen. [...] Hun tar skritt for skritt i tillit til Gud.» Ordene om at vi kan følge Marias forbilde og se etter tegn på Guds omsorg, gjentas flere ganger: «Jesus, som viste oss at Guds omsorg er der, konkret og nær og hverdagslig.»

Prekenen følger oppbygningen i fortellingen. Predikanten gjenforteller med stor innlevelse, akkompagnert av musikken fra elgitar. Stemmen er myk, blikket fullt av nærhet og omsorg, som for å understreke budskapet. Dramatiseringen tar mye fokus i første del av prekenen. Siden skuespillerne er konfirmanter, skaper dette formodentlig stor forståelse og deltagelse blant tilhørerne. Det er mange konfirmanter og -foreldre i kirken denne søndagen.

Kirkegjengerne fremhever i intervjuet at dette er en typisk preken, at predikanten ofte har en narrativ stil, der det handler om å gjenfortelle historien, litt mer inderlig. Men en av kirkegjengerne peker på noe han savner: «[A]ltså når de sier 'vi kan alle kjenne oss igjen i Maria' ... Ja, det kan vi ... men fortell en gang da du kjente deg igjen i Maria ... da begynner folk å høre etter ...»³² Han savner bruddet, overraskelsen eller det aktuelle som kunne gjøre det relevant. Tilhøreren beskriver en typisk «prestestemme» som skaper avstand, ikke nærhet. Som kontrast til dette trekker han frem de få prekenene som plutselig berører ham, da «tar de av seg presterollen, formidlerrollen, og forkynner Guds ord».³³

Sognepresten sier i et intervju at han «brenner jo for involvering» og ønsket om involvering skinner også igjennom i kapellanens preken.³⁴ Det kan sies å prege hele gudstjenesten, både i prekenen og de liturgiske leddene. Hun beskriver fellesskapet som sterkt og givende, og setter det opp som motsetning til en menighet som arbeider mer liturgisk og «høykirkelig». Gjennomgangstonen i intervjuet med medarbeidere er fokus på involvering, deltagelse og fellesskap. Det alminnelige livet speiles og gjenfinnes i prekenen, som handler om ensomhet, redsel, omsorg og fellesskap. Skal vi her spørre om hvordan prekenen uttrykker menighetens kirkebilde, så handler det om det gode, trygge fellesskapet. Gudsbildet bekrefter dette fellesskapet, det er et entydig og lite dynamisk gudsbilde som handler mye om omsorg.

Prekenen i Vest legger opp til innlevelse og gjenkjennelse, men den har ikke noe moment som kan sies å overraske eller skape kognitiv eller følelsesmessig dissonans. Som den ene kirkegjengeren fremhever, blir det litt som en teaterforestilling. Med det menes nok at menigheten blir tilskuere til forestillingen, til tross for ønsket om involvering. Gud er den som bekrefter fellesskapet, den trøstende, symbolisert ved to armer som møter oss. Som hendelse kan prekenen i Vest beskrives som en forestilling med et vennlig innstilt publikum.

32. Vest, intervju, gudstjenestedeltagere, 139.

33. Vest, intervju, gudstjenestedeltagere, 272.

34. Vest, intervju, medarbeidere, 29.

Øst: Troens sprang – i tillit

Også i Øst har det vært dåp, men denne finner sted innledningsvis med forenklet liturgi. Prekenen åpner med en dramatisk henvisning til skapelsen i Genesis: «Bli lys – bli liv! Det er den første replikken i Bibelen.» Predikanten uttrykker et stort alvor, og understreker at tro sjelden fungerer som en enkel løsning for usikre mennesker, selv om denne fordømmen er utbredt. Tvert imot utgjør troen en krevende utfordring til mennesker som slåss med tvil og tro fremfor Guds åsyn. Hun henviser til Kierkegaard, som taler om et «troens sprang», og peker på at Maria ble stilt overfor et slikt sprang: Hun var ung og ensom, hun visste ikke hva som ville skje, hun løp en stor risiko som alenemor i datidens samfunn, men hun overgav seg til Gud med ordene om at hun var Herrens tjenerinne – hva som enn måtte komme. På denne måten, fastholder predikanten, er Maria et forbilde for oss alle.

Fra dette punktet dreier prekenen i en litt annen retning. Presten siterer et stoisk visdomsord, *amor fati* – elsk din skjebne. Enten man lider eller har det godt, hevder hun, er det mulig å ta imot sin skjebne som en gave fra Gud og elske den. Hun viser også til et amerikansk ordtak: «Count your blessings.» På denne måten dreier prekenen fra eksistensielt alvor og sprang til et budskap som nærmer seg visdomstekster i GT, som Forkynneren eller Ordspråkene. Også Marias underkastelse trekkes på denne måten frem som forbilledlig, riktignok uten ansatser til kritisk blick på kall og kjønnsroller. Menigheten oppfordres til å gjøre som Maria – våge å tro, uansett hva det måtte føre til, men deretter å elske sin skjebne og tenke positivt, altså telle sine velsignelser, selv om lidelser vil komme. Dette er grunnlaget for oppfordringen om å la lovsangen lyde på Maria budskapsdag.

Predikanten har tatt et tydelig grep ved å vektlegge Marias eksistensielle situasjon og forme prekenen ut fra tanken om at alle troende vil oppleve en tilsvarende situasjon. Hun taler direkte og klart, vektlegger avgjørelsen og valget på en måte som minner om kerygmatiske teologi i Bultmann-tradisjonen. Dette preger også retorikken, der tilhørerne tiltales i entallsform, først med en eksistensiell utfordring og deretter ved stoisk visdomsfilosofi. Prekenen har en stringent logos, fra ansatsen i skapelsen og til Marias lovsang. Dens patos er tilbakeholden, men insisterende, og dens etos appellerer til tilhørerens oppriktighet overfor seg selv og Gud.

Predikanten sier hun aldri har jobbet så mye med en preken som hun må i Øst, og at hun aldri har fått så mange tilbakemeldinger.³⁵ Hun er takknemlig for kritikk, men lar det også skinne gjennom at dette er en påkjenning. Mens kirkegjengerne sier at liturgien er viktigst, blant annet nattverden og syndsbejennelsen, er det en av medarbeiderne som ser frem til prekenen som høydepunktet.³⁶ Det mest påfallende i responsen fra tilhørerne, er hvor lite de har fått med seg og husker. De har heller ikke stort å si om gudsbildet. Det skyldes kanskje at gudsbildet er noe vagt. Predikanten utnytter i liten grad det narrative potensialet i prekenen, men fokuserer i stedet på allmenne sannheter og visdomsord. Selv sier hun at hun ble svært opptatt av uttrykket «*amor fati*», og kanskje er det nettopp Gud forstått som abstrakt skjebnegrud som kommer tydeligst frem i prekenen.

Fellesskapet er fraværende i denne prekenen, og dette står i kontrast til det som ellers sies om menigheten: At den har mange frivillige, at fellesskapet er viktig, at de vektlegger liturgien, og at mange setter pris på kirkekaffen. Kanskje avdekker prekenen likevel et individualistisk grunntrekk i denne bymenigheten. Slik troen presenteres i prekenen, handler den om hin enkelte fremfor Gud, altså et sted for ettertanke og eksistensielt alvor.

35. Øst, intervju, medarbeidere, 867.

36. Øst, intervju, medarbeidere, 934.

Hva sier dette om prekenen som *hendelse*? Den åpner et rom der tilhøreren i etisk forstand stilles til ansvar overfor Gud med sitt liv, med sin tro og tvil. Maria er forbilde for en avgjørelse om å ta imot skjebnen slik den nå engang kommer – om den formidles ved en engel eller et eksistensielt valg. Prekenen tar form av en *refleksjon* over dette, og ender da også med den stoiske avveiningen mellom alvor, lidelse og glede. Hendelsen viser at det er den enkelte det kommer an på – i samvittighetens alvor og avgjørelse fremfor Gud.

Sør: Forbildet og løftet

Prekenen i Sør handler om kvinnene som forbilder på tro, om Maria som ved «sitt mot og sin trofasthet» viser at hun ikke svikter. Hun opplever store vanskeligheter, som å bli gravid før ekteskapet – hun må ha fått høre onde ord, bemerker predikanten. Men Elisabeth lytter til henne og støtter henne. Predikanten understreker at de to kvinnene støtter *hverandre*, og at dette er like aktuelt i vår tid: Vi trenger en sjesørger eller venn, noen som kan gi «gode ord og tanker». Hun trekker frem profeten Jeremias formidling av Guds løfter forstått som fredstanker som gir fremtid og håp (Jer 29,11): «Bibelen er full av gode ord, som gir trøst, som gir fred [...] for Gud er midt iblant oss.» I forlengelsen av dette viser hun til Kristus, som det løftet Maria bærer på, løftet om inkarnasjonen og dets oppfyllelse (jf. Luk 1,45). Kristus helbredet, gav støtte og kjærlighet – slik at mennesker kunne gå oppreist. Og slik avsluttes prekenen med en oppfordring og et løfte: «Og slik skal vi se hverandre. For de gode ordene løfter opp. De kan være noe som gjør at vi kan gå rette og oppreist gjennom livet.»

Det er særlig to forhold som preger retorikken i denne prekenen: Predikanten er meget svaksynt, hvilket gjør at fremførelsen får et slags introvert preg, men stemmen er mild og insisterende, lavmælt på en måte som liksom trekker tilhøreren inn i en lyttende samtale, en homilie. Hun bruker enkle ord og mange bibelske forbilder, men disse ordene får tyngde ved å formidles gjennom en kropp som selv er funksjonshemmet, men som ikke ser ut til å være redd for å be om hjelp eller søke støtte når hun trenger det. Ordene fremstår som lutret i erfaring. Innholdet (logos) er enkelt og klart og bæres av den bibelske strukturen løfte–oppfyllelse. Prekenens etos virker umiddelbart troverdig og fremføres med en stille patos som nærmest fremstår som karismatisk, ikke i anmassende forstand, men stille.

Kirkegjengerne i Sør har ikke mange ord, men de sier at det er første gang de har lagt merke til at kvinnene står så sentralt på Maria budskapsdag.³⁷ Dessuten syns de budskapet er klart og enkelt «i positiv forstand». En sier at hun «er jo fascinert av sånn, vil ha det enkelt ... forståelig ... og så er det sikkert noen som syns det er litt ... litt for enkelt gjort da, ikke sant, altså at de kan spe på litt, men for en menig vanlig mann, så er dette lett forståelig».³⁸ En medarbeider sier ganske enkelt at det var en «veldig god» preken, mens en annen har observert ungdommene, som virket som om de var helt til stede i det som ble sagt. De påpeker også at dette var en gudstjeneste uten dåp, og at det utgjør en stor forskjell i positiv forstand for opplevelsen av fellesskap. Gudstjenester med mange kirkefremmede beskrives som «å stange hue i en vegg», mens gudstjenester uten dåp, slik som på Maria budskapsdag, gjør det lettere å «kjenne på pulsen» i gudstjenesten.³⁹ Metaforene som brukes her, er interessante og sier mye om hvordan dynamikken i gudstjenesten endrer seg.

Predikanten svarer selv under intervjuet etter gudstjenesten at hun kan «kjenne på kroppen» om menigheten er med, og denne dagen var de med henne hele veien.⁴⁰ Respon-

37. Sør, intervju, gudstjenestedeltagere, 719–22.

38. Sør, intervju, gudstjenestedeltagere, 792–96.

39. Sør, intervju, medarbeidere, 181.

40. Sør, intervju, medarbeidere, 987–97.

sen er altså hørbar og kroppslig merkbar i en eller annen forstand. Når sognepresten beskriver en god gudstjeneste, snakker hun primært om «atmosfæren» og fellesskapet, og mener det er like viktig enten hun leder gudstjenesten eller sitter i kirkebenken. Hun beskriver hvordan hun kan hvile i liturgien og opplevelsen av at de «gjør dette sammen».⁴¹

Prekenen i Sør er ikke politisk orientert, men til gjengjeld svært tett på bibelteksten, uten at Maria idylliseres eller fremstilles moderne. Hun plasseres i stedet i en profetisk kontekst, sammen med tekster fra GT. Gudsbildet springer også ut av en slik profetisk sammenheng, med vekt på løfte og oppfyllelse. Predikanten fremhever at barnet Maria bærer, gir Gud et kroppslig nærvær som er mettet av betydning, ettersom Gud *er* midt iblant oss. Prekenen ser ut til å fange opp et slikt moment av endring, bevegelsen oppleves som en hendelse utenom det vanlige, for både predikant og tilhørere. Prekenen i Sør greier altså på et vis å gjenskape Marias møte med Gud. Dynamikken i budskapet, forventningen om Guds komme, treffer fellesskapet og smelter sammen med den «pulsene» som medarbeiderne setter ord på. Fellesskapet er ikke begrenset til en gruppe enkeltmennesker og deres tanker og valg; det tar opp i seg Guds nærvær, og det skapes noe nytt.

Hvordan fremstår så denne prekenen som hendelse? For den som lytter til opptaket, virker det som om denne prekenen tar hele menigheten i sitt bann; tilhørerne lytter og deres oppmerksomhet interagerer med predikanten, til tross for at hun ikke ser dem. Det er noe av det paradoksale ved denne prekenen: Presten snakker om å se og lytte, mens hun ser rolig utover menigheten, uten å kunne se. Hun formidler i kraft av sin svaksynthet, med erfaringens intensitet, en autoritet på Guds og evangeliets vegne. På noen punkter i prekenen senker hun stemmen, lukker øynene helt. På denne måten drar hun tilhøreren inn i sin oppmerksomhet. Prekenen får en særlig form for inderlighet, men hele tiden er den henvendt mot fellesskapet, og fellesskapet henvendt mot Gud; den Gud som hun forkynner, *er* midt iblant dem. Prekenen er enkel, direkte og formidler på et vis den inkarnasjon som teksten gir løfte om.

Ordets dynamikk

Det er selvsagt vanskelig å si med sikkerhet hvordan en preken henger sammen med økt deltagelse på gudstjenester, men det er fullt mulig å se tendenser i prekenen som hendelse. Den kan speile utviklingen i disse menighetene når vi også kjenner andre faktorer som demografi, antall dåp, mobilisering av frivillige og så videre. I Nord peker både prest og kirkegjengere på økning i antall dåp som en viktig årsak til økt deltagelse, noe statistikken bekrefter. Prekenen speiler denne utviklingen ved at predikanten henvender seg til dåpsforeldrene snarere enn til menigheten for øvrig. Intervjuet med gudstjenestedeltagerne bekrefter at dette er en generell tendens. En viss kritikk kommer riktignok til uttrykk mot tendensen til å preke om en «kjærlig og koselig» Gud. I intervjuet gir imidlertid sognepresten uttrykk for at dette er en ønsket utvikling: Ved å tale vennlig til dåpsforeldrene, også i prekenen, sprer det seg et godt rykte, og flere kommer for å døpe.

Har kirkegjengeren rett i at dette er en typisk preken, så tyder dette på en helt bestemt kobling mellom ønsket vekst og prekenen: Gudstjenestene søndag formiddag domineres av dåp, i en slik grad at også prekenen oppfattes som en henvendelse til dåpsforeldrene, bekræftende og koselig. Det vanskelige skyves bort fremfor at en forsøker å knytte lidelse, ondskap og død til motiver i dåpen, enten skapelsesteologiske eller kristologiske. Prekenen løfter frem

41. Sør, intervju, medarbeidere, 1018–24.

politiske temaer som miljø og fattigdom, berører så vidt også det ondes problem, men disse problemene skyves til side til fordel for bildet av barnet som sover. Teksten spiller derfor ikke noen sentral rolle for prekenen, bortsett fra at den handler om barn. Tekstens oppskakende perspektiver settes til side for et snilt og koselig gudsbilde, representert ved diktet om det sovende barnet, uskyldig.

I Vest er økt *involvering* en sentral faktor som har hatt betydning for den økte gudstjenedeltagelsen. Det er en strategisk satsning som presten setter ord på, men den bekreftes også av medarbeiderne og speiles i menighetens satsningsområder. De satser på konfirmanter, trosopplæring, kor og barnefamilier, også i arbeidet med gudstjenestene. Selv om de har nedgang i antall dåp, har de kompensert for dette med et spesialisert gudstjenestetilbud for å nå flest mulig. På Maria budskapsdag er involvering faktisk det mest påfallende trekket med gudstjenesten som helhet, og prekenen er ikke noe unntak, med dramatisering og gjenfortelling. Selv i prekenen blir dette et hovedpoeng: Gud er «to utstrakte armer», og gudsbegrepet likestilles med omsorg. Det speiler en viktig side ved teksten, men prekenen får i liten grad frem ambivalensen knyttet til usikkerhet og trøst.

Felles for disse to prekenene er at utfordrende sider ved teksten er glattet ut – og det samme skjer i noen grad med blikket på verden. De får et forenkende preg, med vekt på inkludering, vennlighet og en koselig imøtekommenhet. Det interessante funnet i vår studie er at prekenen som hendelse kaster lys over menighetenes selvforståelse, gudsbilde og implisitte teologi. Deres mål er å være inkluderende, åpne og imøtekommende, og dette gir seg utslag i økt popularitet på gudstjenestene. Dette er gudstjenester folk vil ha. Det kan også forstås som en ideologi som former fellesskapet. Kallet blir først og fremst å gjøre gudstjenesten hyggelig. På den måten kan man tenke at dåps- og konfirmantforeldre i hvert fall ikke blir støtt bort.

Prekenen i Øst skilte seg fra de to foregående med sitt fokus på den enkelte, alvoret og det eksistensielle valg. Troens sprang beskrives som utfordrende, konfronterende, på en måte som viderefører linjen fra den kerygmatiske teologien i det 20. århundre. Denne prekenen trekker ikke frem mange bilder som taler til imaginasjonen, slik ny-homiletikken foreskriver. Tvert imot er den båret av en forestilling om at Ordet må forklares, og at det skal anspore til eksistensiell innsikt på linje med stoikernes *amor fati*. Som hendelse betraktet avdekker den kanskje en individualisme som preger forsamlingen, og en teologi som først og fremst handler om den enkeltes avgjørelse fremfor Gud. Ansatsene til eksistensiell kommunikasjon skaper forventninger om prekenen som bevegende hendelse, men gudsbildet makter ikke å fylle rommet med et uventet brudd, som en strime av håp, eller et løfte om nåde.

Også i Sør pekte flere på dåp som en viktig faktor når en skulle forklare økningen. Det var ikke flere dåp, men sognepresten hadde fjernet begrensningen på antall deltagere i dåpsfølget. Antagelig var det derfor større dåpsfølger som gjorde utslag på statistikken. Dette hadde imidlertid ført til frustrasjon blant andre deltagere, som beskriver dåpsgudstjenester som «å stange hue i en vegg», mens gudstjenester uten dåp gjør det lettere å «kjenne på pulsen». Som hendelse speiler prekenen på Maria budskapsdag denne siste beskrivelsen: en preken som treffer menighetens puls og avdekker Guds handling i historien, i deres liv. Prekenen i Sør blir således et unntak som oppfyller forventningen til prekenen som *uredigert sannhets-hendelse*⁴² – uredigert i den forstand at predikanten slipper kontrollen over ordene og lar seg gripe av gudstjenestens puls og dynamikk, mens kirkegjengere og frivillige medarbeidere responderer umiddelbart ved sin oppmerksomhet; de settes i *bevegelse*. Prekenen er kort og

42. Sml. Badiou, *St. Paul*, 48.

enkel, men tekstens dynamikk åpnes opp for menigheten som fellesskap, under forutsetning av at denne bevegelsen utgår fra Guds kraft (*dynamis*) – så de «ved troen og nåden» kan motta Ånden som det var gitt løfte om (Gal 3,14). Prekenen utfoldes innenfor den profetiske forståelsen av løfte og oppfyllelse. Det er åpenbart for tilhørerne at ordene er gjennomlevd – på et vis er det dette som gir bevegelsen kraft og troverdighet. Kanskje er det heller ikke mer som skal til for at Ordet inkarneres i menigheten.

Prekenen som hendelse – en systematisk-teologisk refleksjon

Det er lite som tyder på at menighetene vi studerte, hadde en gjennomtenkt strategi for hvordan deres fellesskap og tro skulle springe ut av Ordets forkynnelse, slik det heter i CA 5 og CA 7. Predikantene hadde jobbet samvittighetsfullt med forberedelsene, men budskapet spiller i større grad den forsamling de taler *til*, enn den tekst de taler *over*. Det er et interessant funn. Dette kan tyde på at predikantene allerede *på forhånd* har gått inn i et (forventet) tilhørerperspektiv og formulerer prekenen ut fra hva de tror menigheten ønsker å høre. I den grad predikantene omtalte prekenarbeidet, ble nettopp dette inntrykket bekreftet. Dette kan tyde på at den dominerende prekenteorien, ny-homiletikken, også fungerer som *ideologi*: Over tid blir den et ideal for hvordan prekener skal skrives. De skal bidra til å bekrefte et bestemt inntrykk av menigheten som inkluderende og åpen eller høytidsstemt og eksistensiell.

Intervjuer med både medarbeidere og frivillige bekreftet dette inntrykket: Det var et bestemt gudsbilde og en bestemt forståelse av fellesskapet som dominerte prekenene, uavhengig av hvilken tekst det skulle prekes over. Kanskje gjelder dette også prekenen i Sør, men her byr prekenen på overraskende vinklinger, til tross for et enkelt og likefremt språk. Predikanten i Sør har ikke gjort annet enn å fordype seg i teksten og dens indre dynamikk med basalt teologisk håndverk og tilrettelegge den for menigheten. Da overskrider eller transcenderer den i en helt bestemt forstand de alminnelige betingelser for tid og rom. Og da ligger mye til rette for at denne bevegelsen settes i gang som lar prekenen finne sted som hendelse i betydningen *kairos*: en uredigert og brutt, men fortettet sannhetshendelse.

Hva skiller så en slik *brutt* preken fra de tre andre prekenene, hvis budskap kan spissformuleres i påstander som at «Gud er kjærlighet», «Gud er omsorg» eller «amor fati»? Slike påstander er ikke i og for seg feilaktige eller villedende, men de risikerer til enhver tid å bli irrelevante. Om ikke begrepene forstyrres, problematiseres eller åpnes opp, devalueres de og mister sin verdi. Ordene blir selvfølgeligheter. På sitt beste, eller ut fra sitt potensial, skulle prekenen strengt tatt bidra til det motsatte.

Bibelen er en mangfoldig bok med mange ulike genrer og forfattere, men de sentrale tekstene bærer alle noe av denne spenningen i seg. Det kan være en spenning i tid (mellom løfte og oppfyllelse, tomhet og *kairos*), en spenning i rom (mellom avstand og nærvær, stillstand og bevegelse), som en ødeleggelse eller oppbygning av forholdet til Gud (synd og nåde, lov og evangelium), som en fortelling eller et logisk dilemma (død og oppstandelse, ensomhet og fellesskap, forfall, fortvilelse og tro), men tekstene som er valgt ut i kirkens tekstrekker, er fylt til randen av en slik spenning, en slik uro og et slikt håp. Hvis denne uroen vekkes, hvis ordene åpnes opp og forstyrrer, beveger og forvandler, da innebærer det neppe at alle tilhørere oppfatter *det samme* eller hører det likt. Tvert imot, det er forskjellen og dissonansen som setter dem i bevegelse, som enkeltmennesker, men også som del av et fellesskap. Det er prekener som går i samtale (*homilie*) med deres liv, fordi tekstens mørke rommer en svakhet, en fortvilelse eller mørke i deres eget liv, som det å være blind eller hjelpeløs og være nødt til å be om hjelp. I dette mørket forenes individene til *congregatio sanctorum*, de helli-

ges samfunn, og da blir det mulig å lytte til eller fylles av Helligånden, selv i en helt alminnelig søndagsgudstjeneste i en norsk kirke.

Post scriptum: Dåp og preken som hendelse

Studien av prekener i fire menigheter på Maria budskapsdag viser at predikantene bevisst eller ubevisst responderer på forventninger om økning, om involvering, om imøtekommenhet eller eksistensielt alvor. En preken kan ikke si all verden om en hel menighet eller om utviklingstendenser over tid. Og det er selvsagt umulig å dra slutninger fra fire prekener på Maria budskapsdag til generelle utviklingstrekk i Den norske kirke. Men hva om vi avslutningsvis likevel forsøker å zoome ut og rette blikket mot noen mer grunnleggende endringer i Den norske kirke de seneste ti årene? Jeg tenker da særlig på en rask endring i dåpspraksis og tilsvarende forkynnelse om og reklame for dåp, som avdekker helt bestemte ideologiske føringer som får betydning for prekener og liturgi, tenkning om Gud (teologi), økonomi og ekklesiologi. Gudstjenestereformen fra 2011, reklamekampanjer for dåp i 2014–15 og biskopenes hyrdebrev fra 2020 kan forstås som uttrykk for aktuell tenkning om kirken – og om Gud.

Likesom høyere deltagelse på gudstjenester er et uttalt ønske fra Kirkerådet, er det nok bred enighet om at man ønsker å snu tendensen til fallende dåpstall. Både teologiske og økonomiske forhold taler for dette, men spørsmålet er likevel *hvordan* dette eventuelt kan oppnås, og kanskje enda viktigere: hvordan virkemidlene for å oppnå målet forandrer kirken – ideologisk, liturgisk og teologisk. Gudstjenestereformen fra 2011 gav oss en utvidet og ordrik dåpsliturgi med mange tekster, rik symbolikk og forklarende ledd, plassert først i gudstjenesten (mens arvesynden ble fjernet én gang for alle). Dåpen fikk stor plass og har først og fremst fått en *pedagogisk* funksjon gjennom ulike former for «involvering», «stedegengjøring» og «individualisering»: Familien leser tekster, søsken tørker hodet, faddere mottar dåpslys, barn løftes opp og vises frem – og iblant får de også en egen dåpsdue som henges på et tre. De ulike leddene har nok en begrunnelse hver for seg, men samlet sett blir det en svak dynamikk i liturgien. Begrunnelsen som fremheves fra kirkelig hold, er at dåpsfamilien skal inkluderes og løftes frem, men dette ønsket ser i mange tilfeller ut til å overstyre hele gudstjenesten. Det dominerer også prekenen, i den grad prekenen rettes mot dåpsfamilien med tanke på at den skal gi en «positiv og god opplevelse».

Kirkens bekymring for lave dåpstall har siden ført til reklamekampanjer på trikk og buss i 2014–15, diskusjoner på kirkemøtet i 2019 og endelig biskopenes såkalte hyrdebrev om dåpen i januar 2020, der de oppfordrer foreldre til å døpe uten å si noe substansielt om *hvorfor* en skal døpe, eller hva dåpen betyr.⁴³ Teksten ligger genremessig tett opp til nettopp reklamekampanjen som kirken lanserte noen år tidligere, og kirken kan på denne måten mistenkes for å ville skape en implisitt sammenheng mellom forenkling, involvering og popularitet. I den grad prekenen forenkles for å svare til dåpsfamiliens forventninger, kan det se ut til at dette implisitte budskapet også når frem i menighetene. På lang sikt er det neppe en strategi som tjener kirkens troverdighet, men kanskje det er dette som skal til for å øke dåpstallene?

43. Betegnelsen «hyrdebrev» fins i referat fra sak BM 27/19 diskutert 14.–15. mai 2019 på møte i Fredrikstad: <https://kirken.no/globalassets/kirken.no/bispemotet/2019/dokumenter/bm-saksdokumenter/mai-2019/bm-27.19-satsing-pa-dap.pdf>. Teksten er gjengitt i *Vårt Land* 9.1.2020: <https://www.vl.no/nyhet/dette-er-bispemotets-dapstekst-1.1644572>.